

**МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНА БАЗА АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ:
СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ**

Обґрунтовано важливість техніко-технологічної складової економічного розвитку держави та окремих її сфер. Встановлено, що матеріально-технічна база аграрного сектору України є визначальним чинником формування кількісних та якісних показників галузі. Зроблено висновок про деструктивний вплив цієї складової і негативні тенденції зазначеного процесу. Стверджено, що аграрна галузь України опинилася за межами державної підтримки і втрачає позитивне сприйняття до себе внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Виявлено фактори, що впливають на обсяг інвестиційних надходжень у неї та окреслено можливі шляхи активізації інвестиційного процесу на перспективу. Наголошено на необхідності комплексного застосування заходів управлінського впливу адміністративно-правового та економічного характеру, що мають реалізуватися державою у складі загальної економічної реформи.

Ключові слова: аграрний сектор, матеріально-технічна база, інвестиції, інвестиційний клімат, реформа.

Актуальність проблеми. Важлива роль у розвитку аграрного сектору належить капіталу. Від технічного забезпечення галузі значною мірою залежить ефективність використання земельних ресурсів, кількісні та якісні показники діяльності агрофірм. Підприємство, яке не оснащено новітньою технікою та не використовує передових технологій, не спроможне пропонувати конкурентоспроможну продукцію як за якістю, так і за ціною. Світовий досвід доводить, що більше 80 % зростання ВВП забезпечується технологічними нововведеннями, що здійснюється через технічне оснащення виробництва.

Внаслідок аграрних перетворень в Україні було зруйновано виробничу базу, що формувалася впродовж не одного десятиліття років і була пристосована до великотоварного виробництва. Сформовані на основі приватної власності організаційно-правові форми підприємництва виявилися нежиттєздатними. Безперечно, приватна власність створює додаткові стимули до раціонального господарювання, однак вести господарство за умов відсутності техніко-технологічної бази та жорсткої конкуренції не можливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми аграрного сектору стали наріжним каменем у працях багатьох українських дослідників. Значний внесок для їх вирішення здійснили: П. Гайдуцький, В. Зіновчук, Т. Зінчук, М. Ковальчук, В. Месель-Веселяк, Б. Михасюк, П. Музика, П. Саблук, А. Третяк та ін. У доробках учених висвітлено проблеми функціонування галузі у перехідний період, розкрито її європейські перспективи, але системних досліджень стану та використання матеріально-технічної бази майже немає. Зазначене формує актуальність теми дослідження, визначає його зміст та мету.

Постановка завдання. Метою роботи є пошук та обґрунтування напрямів посилення матеріально-технічної бази аграрної економіки України.

Виклад основного матеріалу. У сільському господарстві України акумульовано 1,5 % основних засобів в економіці, а їх частка постійно знижується (ще в 2000 р. вона становила 11,8 % від загальної величини основних), що зу-

мовлено незадовільними темпами зростання галузі (табл.). До кінця 2009 р. вартість основних засобів сільського господарства зменшилася на 88,9 % відносно 1996 р, тоді як в економіці України загалом зменшення становило 30,9 %. Фактична наявність основних засобів із розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь значно нижча за їх нормативну потребу, зокрема в рослинництві вона становить тільки 14,3 %, тваринництві – 14,7 % [9, с. 23].

*Табл. Основний капітал в аграрному секторі економіки України в 2000-2012 рр. (у фактичних цінах)**

Показник	Роки						
	2001	2005	2007	2009	2010	2011	2012
Основний капітал в економіці, млн грн	828822	1276201	2047364	3903714	6648861	7396952	9148017
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, млн грн	97471	76034	78978	103187	113388	118019	137640
Частка сільського господарства у загальній вартості основного капіталу, %	11,8	6,0	3,9	2,6	1,7	1,6	1,5

* Складено на основі даних [11].

Нині аграрний сектор економіки оснащений сільськогосподарською технікою тільки на 48-72 %. Більша частка цієї техніки – морально застаріла і фізично зношена. Через технічні негаразди не використовується близько чверті обладнання [12, с. 101]. Через брак збиральної техніки Україна недоотримує 1,2 млрд дол. на рік. Проте оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств відбувається надто повільними темпами. Найбільше українські аграрії відчувають нестачу рухомого складу основних засобів. За період 1990-2012 рр. кількість тракторів зменшилася у 3,4 раза, зернозбиральних комбайнів – у 3,3, а вантажних автомобілів – в 2,9 раза. Варто погодитись з В.П. Ситником, який стверджує, що ця ситуація загрожує Україні повною деіндустріалізацією та її перетворенням на сировинний придаток розвинених країн [10, с. 6]. Підтвердженням цього слугує факт активного розвитку агрохолдингів з іноземним капіталом на аграрному ринку України, які зареєстровані за кордоном, а також дані міжнародних організацій.

Недостатнє забезпечення аграріїв технікою спричинило значне перевищення нормативів технічного навантаження. У 2012 р. один зернозбиральний комбайн обслуговував у середньому 491,4 га площ під зерновими, а трактор – 188,2 га ріллі (рис. 1). Це у кілька разів перевищує аналогічні показники розвинених країн і пояснює чому держави, які не мають таких родючих ґрунтів, як Україна, мають вищі показники ефективності аграрного виробництва (часу, що їх аграрії мають на збір врожаю не так багато, а за наявної кількості техніки "вкластися" у нього не можливо).

Подолати зазначені проблеми і забезпечити зростання галузі можливо тільки за ефективною мобілізації капітальних ресурсів і забезпечення їх якісного та кількісного оновлення. Проте сільське господарство не є інвестиційно привабливою сферою економіки.

¹ Наук. керівник: проф. Г.І. Башнянин, д-р екон. наук

Рис. 1. Навантаження на одиницю сільськогосподарської техніки в окремих країнах світу та в Україні, га (побудовано на основі власних розрахунків (Україна) та даних [6, с. 95])

У 2012 р. його частка в загальному обсязі інвестицій в основний капітал становила тільки 7,6 %. Більша частина зазначених коштів була спрямована на розвиток рослинництва (68,4 % [4, с. 19]), у галузь тваринництва, яке практично відмирає, було здійснено незначний обсяг інвестиційних витрат. Неefективною була також відтворювальна структура інвестицій в основний капітал аграрних підприємств, яка на 80 % складалася з інвестицій на технічне переоснащення і реконструкцію діючих підприємств, будівель та споруд, тоді як на нове будівництво і розширення підприємств коштів майже не витрачалося. На придбання довгострокових біологічних активів – продуктивної худоби і багаторічних насаджень, від наявності та використання яких значною мірою залежить розвиток галузі, – було витрачено тільки близько 5 % інвестиційних вкладень.

Здійснивши аналіз інвестиційного процесу в сільське господарство України з 1990 по 2012 рр., виявлено, що за весь період незалежності частка інвестицій в основний капітал в обсязі валового продукту галузі свого граничного значення – 25 % жодного разу не досягала. Отже, забезпечити належний рівень інвестиційної безпеки їй не вдалося.

Відсутність платоспроможного попиту аграріїв на основні засоби істотно підриває сільськогосподарське машинобудування. Якщо за радянських часів в Україні функціонувало 50 наукових установ, понад 330 машинобудівних заводів і конструкторських бюро, що забезпечували аграріїв високоякісною технікою, то зараз діє тільки 120 заводів, які не працюють на повну потужність і виготовляють не надто надійну техніку, що не відповідає світовим аналогам. УкрНДІПВТ ім. Л. Погорілого проводила дослідження, за результатами яких виявила, що у 20 % випадків виходу з ладу сільськогосподарських машин причини полягали в певних недоробках техніки ще на стадії проектування, 35 % причин пов'язані з низькою якістю виготовлення, 20 % – з низьким технологічним рівнем елементної бази. Гарантійний термін експлуатації у половини машин був меншим за 1 рік, а наробіток на відмову 54,2 % техніки був меншим за 100 год. Звичайно, що купувати вітчизняну техніку за такого її стану аграрії не бажають, тому більшість з них (80 %) надає перевагу імпортній. На придбання високоякісної імпортної техніки селяни не мають грошей, тому й купують вживану, яка є морально застарілою і потребує ремонту [6, с. 97]. Особливе занепокоєння спричиняє моральне старіння основного капіталу, який в Україні на 20-30 років відстає від досягнень західних країн [1, с. 161]. Висока зношеність основного капіталу провокує аварійність праці, погіршує її якість, знижує конкурентоспроможність продукції, що виробляється.

Важливе значення для вирішення проблем розвитку аграрної сфери має розширення джерел фінансування капіталовкладень. На сьогодні основним джерелом фінансування інвестицій в основний капітал є власні кошти вітчизняних підприємств та організацій, на частку яких припадає 54 % загального обсягу інвестування. Основним джерелом фінансового забезпечення зазначеного джерела є прибуток та амортизація. Для більшості підприємств можливості використання прибутку в зазначених цілях зведені до мінімуму. Не достатньою ефективністю характеризується й амортизаційна політика України – амортизаційні відрахування становлять тільки 7,9 % суми зносу основних фондів, а введення в дію нових основних засобів становить 10,4 % цієї суми [5]. Питома вага амортизаційних відрахувань у структурі витрат виробництва сільськогосподарської продукції з кожним роком знижується. Якщо у 2009 р. вона становила 5,8 %, то до 2012 р. знизилася на 0,5 п.п. [11, с. 146]. Значна частка коштів амортизаційних фондів, фактично, "продається", оскільки нерідко їх використовують для грошових розрахунків як оборотні кошти. Амортизаційна політика України не спонукає підприємців до оновлення основних фондів, впровадження наукових розробок і новітніх технологій.

Важливе місце з-поміж джерел інвестицій в основний капітал у розвинених країнах належить банківському кредиту. В аграрному секторі України інвестиційний кредит став практично недосяжним. Основними чинниками, що стримують кредитну активність вітчизняних банків, є: "коротка" і "дорога" ресурсна база банків; низький рівень ліквідності українських банків; висока залежність банківської системи від світових ринків капіталів; нестабільна економічна та політична ситуація в державі. Проблема актуалізує специфічність сільського господарства, його залежність від природних та кліматичних умов та відсутність гарантій повернення позик (більшість аграріїв не має надійної застави через мораторій). За офіційними даними, для належного інвестиційного забезпечення обсяг щорічних вкладень у сільське господарство має становити близько 45 млрд грн [8], тоді як, фактично, галузь отримує тільки половину. Визначаючи важливість аграрних банківських кредитів в Україні та світі шляхом порівняння відносної частки позик, наданим аграрним компаніям, у загальному обсязі корпоративних позик з відносною часткою сільського господарства у сукупній доданій вартості, дослідники дійшли висновку про істотний розрив показника (рис. 2). Виявилася, що вітчизняне сільське господарство отримує меншу частку загальних корпоративних позик, ніж воно додає до сукупної доданої вартості країни.

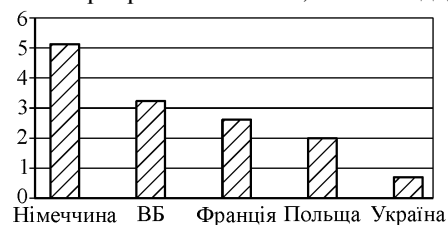

Рис. 2. Відносна важливість аграрних банківських кредитів в Україні та деяких інших країнах [7, с. 27]

Важливим джерелом фінансування інвестиційних вкладень в основний капітал сільськогосподарських підприємств у розвиненому світі є кошти дер-

жавного та місцевих бюджетів. У США рівень державної підтримки сільського господарства становить 40 % від вартості виробленої ним продукції, у країнах ЄС – 35 %, в Японії та Франції – 72 %, а в Україні – 8,3 %. У країнах ЄС державну підтримку сільського господарства здійснюють передусім шляхом надання аграріям дешевих кредитів, підтримання твердих цін, виконання безпосередніх виплат. В Україні більша частина коштів спрямовується на фінансування поточних витрат і не має інвестиційного спрямування. Частка коштів державного бюджету на інвестиції в сільське господарство у структурі джерел фінансування інвестицій не перевищує 3 % [3].

Важливою складовою інвестиційного ресурсу за відсутності власних коштів є кошти іноземних інвесторів. У 2012 р. у сільське господарство України було вкладено 800,7 млн дол. США прямих іноземних інвестицій, що становить тільки 1 % загального обсягу інвестування економіки. Більшість інвесторів утримується від інвестування в аграрний сектор України, мотивуючи це нестабільністю вітчизняного законодавства, надмірним податковим тиском, неготовністю українських партнерів дотримуватися договірних зобов'язань, нечіткою роботою судової системи та іншими фактами, що формують інвестиційний клімат держави [2].

Усунення назрілих проблем має взяти на себе держава. Економічна політика держави має реалізуватися у двох напрямках – у напрямі створення сприятливого інвестиційного клімату і в напрямі регулювання структурно-інвестиційних процесів. Для цього необхідна чітка стратегія інвестиційного розвитку, яка визначала б пріоритети інвестування на основі врахування їх економічного ефекту та внутрішнього потенціалу кожного регіону. При цьому важливо, щоб інвестиційна діяльність мала ефективне правове поле. Найважливішою проблемою у цьому контексті є захист прав власності, створення сучасної системи державних гарантій захисту інвестицій, запровадження цільового використання амортизаційних відрахувань. Важлива роль у вирішенні проблеми матеріально-технічного забезпечення підприємств аграрної сфери належить економічним методам управлінського процесу. Економічними інструментаріями державного впливу на мотиви та інтереси суб'єктів ринків матеріальних ресурсів в аграрній сфері економіки можуть бути: податкові пільги; плата за землю; пільгові кредити; штрафи; дотації і компенсації.

Висновки. Проведені дослідження засвідчили про занепад матеріально-технічної бази аграрного сектору України і негативні тенденції цього процесу. Галузь фактично опинилася за межами державної підтримки і втрачає позитивне сприйняття до себе внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Вирішення усталених проблем повинна взяти на себе держава. Досягнути забезпечення поставленої мети держава може за допомогою методів економічного та правового характеру, котрі реалізувалися б нею у складі загальної економічної реформи. У пошуку та поєднанні цих методів полягають перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Література

1. Башнянин Г.І. Ринки економічних ресурсів в Україні: проблеми становлення та державного регулювання / Г.І. Башнянин, О.М. Мартин, О.О. Кундицький, Ю.А. Стеців, Н.Я. Юрків. – Львів : Вид-во ЛКА, 2011. – 288 с.

2. Жарун О.В. Залучення інвестиційних ресурсів в аграрний сектор України / О.В. Жарун. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_112/39.pdf
3. Звіт про капітальні інвестиції [форма 2-ін, розділ 4]. – К. : Вид-во Держкомстату України, 2011.
4. Капітальні інвестиції в Україні за 2011 рік: Статистичний бюлетень. – К. : Вид-во "Либідь", 2012. – 43 с.
5. Квасницька Р.С. Джерела фінансування інвестиційної діяльності підприємств України / Р.С. Квасницька, М.О. Савчук. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://nauka.zinet.info/9/savchuk.php>
6. Костирко І.Г. АПК України: проблеми відтворення та оновлення основного капіталу / І.Г. Костирко, Т.І. Топішко // Економічний простір : зб. наук. праць. – 2008. – № 19. – С. 92-98.
7. Перетворення сільського господарства України на рушійну силу економічного зростання: Стратегія розвитку сектору зернових та олійних культур. – Берлін, 2012. – 43 с.
8. Присяжнюк М.В. Законодавче забезпечення земельного ринку / М.В. Присяжнюк // Економіка АПК : міжнар. наук.-виробн. журнал, 2009. – № 3. – С. 33-34.
9. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України : аналіт. доп. / за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К. : Вид-во НІСД, 2011. – 104 с.
10. Ситник В.П. Реалізація державної технічної політики переоснащення машинно-тракторного парку / В.П. Ситник // Вісник аграрної науки : наук.-теорет. журнал НААН України. – 2008. – Липень. – С. 5-11.
11. Статистичний щорічник України за 2012 рік. – К. : ТОВ "Август Трейд", 2013. – 558 с.
12. Третяк Н.М. Економічний механізм інвестування в основний капітал сільськогосподарських підприємств / Н.М. Третяк, О.Ю. Богатиренко // Фінансовий простір : зб. наук. праць. – 2012. – № 2(6). – С. 98-104.

Савчин О.Я. Матеріально-технічна база аграрного сектора України: сучасне становище та проблеми формування

Обоснована важність техніко-технологічної складової економічного розвитку держави та окремих її сфер. Установлено, що матеріально-технічна база аграрного сектора України є визначальним фактором формування кількісних та якісних показників галузі. Сделано висновок про негативний вплив цієї складової та негативних тенденцій вказаного процесу. Утверджено, що аграрна галузь України опинилася за межами державної підтримки і втрачає позитивне ставлення до себе внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Виявлені фактори, що впливають на обсяг інвестиційних поступлень в неї та намічені можливі шляхи активізації інвестиційного процесу на перспективу. Зазначено необхідність комплексного застосування ряду заходів управлінського впливу адміністративно-правового та економічного характеру, які повинні реалізуватися державою в ході загальної економічної реформи.

Ключові слова: аграрний сектор, матеріально-технічна база, інвестиції, інвестиційний клімат, реформа.

Savchin O.Ya. Material and technical base of the agrarian sector of Ukraine: current state and problems of formation

The importance of technical and technological component of economic development and its individual sectors. Established that material-technical base of the agrarian sector of Ukraine is the determining factor in shaping the qualitative and quantitative field. The conclusion about the destructive impact of this component and the negative trends of the process. It is alleged that the agricultural sector in Ukraine was outside of government support and positive attitude to lose a domestic and foreign investors. Factors that influence the amount of investment income from her and outlines possible ways to accelerate the investment process in the future. The necessity of applying a number of complex measures of managerial influence administrative, legal and economic issues that should be implemented by the state as part of the overall economic reform.

Keywords: agriculture, material and technical resources, investments, investment climate reform.